

Антисемітський рух «фьолькіше» у Німеччині (ост. третина XIX – початок XX ст.) як ідейна та організаційна предтеча націонал-соціалізму

Внутрішньополітична криза, викликана до життя поразкою кайзерівської імперії у Першій світовій війні, зумовила до життя не лише затвердження на теренах Німеччини демократичної форми правління у вигляді Веймарської Республіки, але й до підйому національного руху у вигляді зворотної реакції на неї. Представники консервативного національного табору – табору «фьолькіше» – не сприймали демократичну веймарську систему взагалі, бо вважали, що остання не відповідає германському духу і нав'язується силоміць, ззовні, країнами Антанти. У повоєнній німецькій державі вагомим впливом відрізнялись від інших політичних та суспільних інституцій саме організації «фьолькіше», що пропагували генезу народної держави на протигагу інституту ліберальної демократії.

Рух «фьолькіше» походить з німецького романтизму кінця XVIII – початку XIX ст., з притаманними останньому ірраціоналізмом та підвищеною емоційністю. Саме звідти була запозичена ідея щодо «зв'язку народу з ґрунтом, де останній проживає», що у трактовці ідеологів «фьолькіше» трансформувалось у протистоянні міста та села; так званого «міського духу» силам природи, де, на думку представників націоналістичних організацій Німеччини, саме і зберігались витoki справжнього «німецького життя». Функціонери з руху «фьолькіше» вважали, що долі людей знаходяться не в межах міських стін, де панує брехлива утилітарна культура, а у ландшафті, де відбувається процес гармонійного сплаву людини з природою. Ідея необхідності єднання людини з природою та протиставлення міста з його підприємствами так званій природній ідилії знайшла своє відображення у монографії професора Мюнхенського

університету Вільгельма Генріха Ріля «Земля та люди», що була надрукована в Аугзбурзі у 1855 р. [1]. Інший письменник з табору «фьолькіше», Вільгельм фон Поленц, у романі «Селянський бунтар» романтизував ідилію селянського життя на німецьких землях. Саме там читачі знаходили чітку межу, що розподіляла оточуючий світ на своїх та чужих, на власне німців та всіх інших. У подальшому це дозволило виокремити два типологічних образи, що щільно закріпились у світоглядній концепції руху «фьолькіше», а вже звідти, згодом, вони перемістяться і в ідеологічну базу НСДАП – єврея-крамаря та німця-селянина. Саме дана типологія була дуже зручною для поглинання масовою свідомістю в силу власної спрощеності та примітивізму. Єврей співвідносився з містом, а селянин з природою, що дозволяло протиставляти раціоналізм міст природному ірраціоналізму. Невипадково у подальшому в лексиці членів руху «фьолькіше» будуть домінувати саме ірраціональні дефініції та категорії [2].

Саме акцентування природної суті у свідомості членів руху «фьолькіше» висувало у якості провідного принципу їхнього життя боротьбу, а саме, боротьбу за існування, що була для них перманентною силою розвитку суспільства взагалі. Під час перенесення боротьби на глобальну історію людства вона накладалась на расову теорію. Саме разом вони закладали підвалини расово-«фьолькішської» суті омріяної германської держави. Виокремлення при цьому євреїв у якості природних ворогів німців, спираючись на відверту расову аргументацію, дозволяло адаптувати старий антисемітизм до нової світоглядної парадигми. Програма табору «фьолькіше» базувалась на націоналістичному пріоритеті створення однокривної німецької спільноти через використання расової гігієни, боротьби проти міжнародного єврейського біржового капіталу та висування ґрунту як джерела сили німецького народу, а також підтримки суто німецької філософської думки та німецького мистецтва за рахунок очищення останніх від будь-яких єврейських нашарувань.

Табір прихильників руху «фьолькіше» ХІХ – початку ХХ ст. було представлено досить відомими прізвищами – Хьюстона Стюарда Чемберлена [3; 4], Людвіга Вільсера, Ернста Краузе [5], Вільгельма Шванера, Вільгельма Марра [6] та інших. Вже після народження Веймарської Республіки, під час бурхливих подій Листопадової революції 1918–1919 рр. на авансцену руху «фьолькіше» виходять Герман Вірт [7; 8], Ганс Фрідріх Карл Гюнтер [9–12], Людвіг Фердінанд Клаус [13–14] та інші. На кошти анонімних інвесторів була створена широка мережа зі ЗМІ та книговидавничої продукції. Саме зі сторінок ЗМІ табору «фьолькіше» (журнал «Auf Forposten», газета «Deutsche Arbeit» та інших) йшла системна пропаганда як ідей німецької вишості, так і примітивного, суто біологічного, антисемітизму. Окрім того, діяльність руху «фьолькіше» здійснювали окремі численні інституції, серед яких найбільш вагомими були «Німецько-фьолькішський союз захисту та відсічі», «Спілка Танненберг», «Німецька спілка», «Коло Остари», «Німецьке кільце» та інші [15, 29–30].

Найбільш впливовим серед організацій руху «фьолькіше» був саме «Німецько-фьолькішський союз захисту та відсічі» (далі НФСЗВ – О. Д.), що був заснований у роки Листопадової революції у Німеччині. Однак витоки його заснування відносяться ще до доби діяльності Пангерманського Союзу у часи головування там адвоката Генріха Класса, тобто з 1908 до 1939 рр. Саме він ввів у політичну практику пангерманістів так званий «конфронтаційний антисемітизм» [16, 37]. У 1912 р. він видав під літературним псевдонімом Даніель Фрюманн книгу під гучною назвою «Якби я був кайзером», у якій описав системну програму необхідної антисемітської боротьби на теренах Німеччини. Автор акцентував увагу читачів на тому, що єврейська нація є расово ворожим елементом для німців в усі часи. Класс стверджував, що євреї проникли в усі сфери суспільного життя, що вже призвело, на його думку, до кризи германської духовності. Єврейській вестернізації німецьких територій він протиставляв ідею реформи німецького суспільства під гаслом

«Німеччина для німців». Саме ця книга згодом буде прочитана Адольфом Гітлером і справить на останнього особисте сильне враження. Особливо сподобається Гітлеру теза Класса про те, що «не буде великої біди, якщо Німеччина навіть програє майбутню війну, бо тоді в країні запанує хаос, який зможе зупинити лише залізна воля диктатора». Тогою останнього і марив майбутній фюрер Третього рейху [16, 195].

Однак, саме поразка кайзерівської Німеччини у Першій світовій війні змусила Пангерманський Союз змінити тактику власних заходів. Непопулярність на теренах Веймарської Республіки пангерманських ідей та їх ототожнення зі зниклою імперією змусило цю інституцію засновувати нові філії – дочірні організації. Серед них 18 лютого 1919 р. було засновано і НФСЗВ, який відверто спирався саме на антисемітизм [17, 76]. Керівником головного центру новоутвореного союзу став відомий у Німеччині антисемітський пропагандист Альфред Рот. Діяльність останнього була націлена на створення загальнонімецького антисемітського фронту. Статут НФСЗВ проголошував євреїв ворожим для німецького народу елементом і вимагав від веймарського уряду заборони для євреїв займати посади у громадських організаціях, армії та флоті, у системі освіти та мистецтва, ЗМІ та банківській сфері. А. Рот закликав до відродження німецького народу під символом свастики на фундаменті фьолькшських цінностей [18]. Соціально мотивований антисемітизм і фьолькшський націоналізм НФСЗВ здійснювався на расових ідеях. Антисемітська діяльність цієї інституції торкалась будь-яких сфер політичного, економічного та культурного життя німецької держави. Функціонери НФСЗВ закликали до боротьби з толерантністю у культурному житті країни і наполягали на поширенні фьолькшської політизації у школах, вишах та церкві. Сучасні тенденції у мистецтві вони вважали ворожими справжній народній культурі, бо дух модернізму вони ототожнювали з єврейським впливом. При цьому, протиставлення «свій – чужий», «німецький – єврейський» вони переносили на політичні події модерної доби.

Так, ніщивна поразка Німеччини у світовій війні трактувалась останніми у руслі міфу щодо «Дольхштоссе» (удару ножем у спину – О. Д.) та пов'язувалось не з іменами кайзера чи Гінденбурга або Людендорфа, а з діяльністю політиків єврейського походження, на кшталт Ерцбергера, Шейдеманна, Варбурга та Ратенау тощо. Листопадова революція 1918–1919 рр., на їхню думку, пройшла під проводом «єврейської зірки», тому власне веймарська демократія була лише засобом панування євреїв над багатостраждальним німецьким народом. Пропагандисти з НФСЗВ трактували Версальський мир як таємне зняття євреїв, а повоєнний світ – як реалізацію єврейської мрії щодо розколу єдиної Німеччини. Якщо розглядати цю аргументацію у контексті майбутньої нацистської ідеології, то спостерігається її повне копіювання з опорою НСДАП на расову домінанту.

Від самого початку заснування НФСЗВ мав тривкі контакти з НННП, ННП, «Младогерманським Орденом», організацією «Консул» тощо. На початку 20-х рр. ХХ ст. перші контакти були встановлені і з ДАП на чолі з Адольфом Гітлером, що діяла також на електоральному полі табору фьолькіше. Вже влітку 1921 р. Альфред Рот запропонував новоявленому фюреру НСДАП скооперувати зусилля обох політичних організацій у боротьбі за владу, але той відмовився. Згодом, восени 1921 р., Гітлер взагалі розпочав ідеологічну атаку проти діяльності НФСЗВ через те, що він сприймав будь-яку подібну інституцію як конкурента у політичній боротьбі за владу та хворобливо відносився до будь-якої ідеї союзу зі структурою з табору фьолькіше. Саме з цього приводу на одному з мітингів НСДАП у Мюнхені наприкінці 1921 р. фюрер заявив, що «Лише навіженому може належати теорія, згідно якої з двох калік можна скласти одну здорову людину» [20, 133]. У 1922 р., після участі функціонерів НФСЗВ у терактах проти Ф. Шейдеманна, М. Ерцбергера та В. Ратенау, згідно з рішенням веймарського уряду від 26 червня того ж року, був прийнятий «Закон щодо захисту Республіки», і діяльність цієї інституції була припинена. Розпуск

НФСЗВ утворив своєрідний вакуум у таборі фьолькіше, який швидко був заповнений саме НСДАП. Серед колишніх членів угруповань НФСЗВ, що зробили згодом кар'єру у нацистській партії, можна назвати Готфріда Федера, Дитріха Еккарта, Юліуса Штрейхера, Вернера Беста, Курта Далюге, Фрітца Заукеля, Рейнгардта Гейдріха, Мартіна Бормана та інших. У 1932 р. навіть її колишній керівник Альфред Рот вступив до лав НСДАП. Те, про що мріяло керівництво НФСЗВ – стати центром праворадикального табору Веймарської Республіки – вдалося втілити у життя НСДАП, навколо якої скупчились у 20-ті рр. ХХ ст. члени фьолькішсько-антисемітських угруповань, що побачили саме у нацистах потенційно могутню політичну силу.

1. Riehl W. H. Land und Leute. Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Sozial-Politik / W. H. Riehl. – Augsburg – Stuttgart, 1855. – 397 s.
2. Mosse G. L. Ein Volk, ein Reich, ein Führer: die völkisches Ursprünge des Nationalsozialismus / G. L. Mosse. – Königstein, 1979. – 368 s.
3. Чемберлен Х. С. Основания девятнадцатого столетия: в 2 т. / Х. С. Чемберлен; [пер. Е. Б. Колесниковой]. – Т. 1. – Спб.: Русский миръ, 2012. – 688 с.
4. Чемберлен Х. С. Основания девятнадцатого столетия: в 2 т. / Х. С. Чемберлен; [пер. Е. Б. Колесниковой]. – Т. 2. – Спб.: Русский миръ, 2012. – 479 с.
5. Краузе Э. Славянские ключи к нордическому мифу / Э. Краузе. – М., 2012. – 400 с.
6. Peter G. J. Pulzer: Die Entstehung des politischen Antisemitismus in Deutschland und Österreich 1867 bis 1914 / Peter G. J. Pulzer. – Gütersloh: Mohn, 1966. – 312 s.
7. Вирт Г. Хроника Ура Линда. Древнейшая история Европы / Г. Вирт. – М., 2007. – 624 с.
8. Дугин А. Г. Гиперборейская теория / А. Г. Дугин. – М., 1993. – 120 с.
9. Гюнтер Г. Избранные работы по расологии / Г. Гюнтер. – М., 2005. – 576 с.
10. Гюнтер Г. Индоевропейская религиозность / Г. Гюнтер. – Тамбов, 2006. – 80 с.

11. Гюнтер Г. Расология еврейского народа. / Г. Ганс. – М.: Сампо, 2010. – 374 с.
12. Гюнтер Г. Родоведение. Наука о семье / Г. Гюнтер; [под ред. В. Б. Авдеева]. – М.: Белые альвы, 2011. – 336 с.
13. Клаусс Л. Ф. Раса и душа. Практическая психоантропология / Л. Ф. Клаусс; [пер. с нем. А. М. Иванова]. – М.: Белые альвы, 2014. – 384 с.
14. Клаусс Л. Ф. Расовое воплощение, расселение и мировое господство / Л. Ф. Клаусс // Нордическая душа: Введение в учение о расовой душе. Цит. по: Моссе Дж. Нацизм и культура. Идеология и культура национал-социализма / Дж. Моссе. – М.: Центрполиграф, 2003. – С. 100–109.
15. Sontheimer E. Antidemokratischen Denken in der Weimarer Republik / Lie politischen Ideen des deutschen Nationalismus zwischen 1918 und 1933 / E. Sontheimer. – München, 1964. – 362 s.
16. Лессер Й. Третий рейх: символы злодейства. История нацизма в Германии. 1933–1945 / Й. Лессер. – М.: Литрес, 2015. – 452 с.
17. Lohalm U. Völkischer Radikalismus. Die Geschichte des Deutschvölkischen Schutz-und Trutz-Bund. 1919–1923 / U. Lohalm. – Hamburg, 1970. – 359 s.
18. Jung W. Ideologische Voraussetzungen, Inhalte und Ziele außenpolitischer Programmatik und Propaganda in der deutschvölkischen Bewegung der Anfangsjahre der Weimarer Republik – Das Beispiel Deutschvölkischer Schutz-und Trutzbund / W. Jung. – Göttingen, 2000. – 473 s.
19. Roth A. Aus der Kampfzeit des Deutschvölkischen Schutz-und Trutz-Bund / A. Roth. – Hamburg, 1939. – 44 s.
20. Lohalm U. Völkischer Radikalismus. Die Geschichte des Deutschvölkischen Schutz-und Trutz-Bund. 1919–1923 / U. Lohalm. – Hamburg, 1970. – 359 s.